

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Шушулков С.Д.

здобувач

Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка (м. Харків, Україна)
kryukovaia1@rambler.ru

В статті визначена сутність рекреаційних ресурсів, досліджені основні засади використання та оцінка туристично-рекреаційного потенціалу країни. Проведена оцінка передумов розвитку економіки за рахунок туризму на основі Індексу конкурентоспроможності. Визначено сутність рекреаційного землекористування, проведена оцінка розподілу за підтипами використання. Доведено, що рекреаційний потенціал зосереджується на землях практично всіх категорій за основним цільовим призначенням. Проведено розподіл земельного фонду за категоріями та районування рекреаційного землекористування.

Ключові слова: рекреаційні ресурси, туристично-рекреаційний потенціал, рекреаційне землекористування, категорії земель.

DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.3.13>

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку національного господарства значних трансформацій зазнає туристично-рекреаційний сектор національної економіки. Водночас, туризм і рекреація є високодохідними галузями світової економіки, а для окремих регіонів виступають імпульсом для стійкого економічного зростання. За даними [1], на туризм припадає близько 12 % загальносвітового валового продукту та 7 % світових інвестицій. Безпосередньо у сфері туристичних послуг зайнято понад 260 млн осіб, що становить близько 10 % працюючих. У світовій системі господарства туризм сьогодні посідає провідні позиції: більш ніж у 40 державах туризм є головним джерелом наповнення бюджету, а ще у 70 – однією з трьох основних статей.

В той же час, повноцінний розвиток туристичної і рекреаційної сфери істотно впливає на такі сектори національної економіки як транспорт, зв'язок, готельне і ресторанне господарство, роздрібна торгівля, харчова промисловість, фінанси і страхування, тощо. Завдяки цьому покращується економічна ситуація, створюються додаткові робочі місця на постійній чи сезонній основі. Отже, в умовах економічної кризи одним із чинників стимулювання економіки може стати розвиток туристично-рекреаційної діяльності, основою якого є природні рекреаційно-туристичні ресурси та умови. В такому ключі слід звернути увагу на те, що рекреаційна діяльність має чітко виражену орієнтацію на природні ресурси, які можуть бути використані для організації різних форм і видів відпочинку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питання щодо сутності, змісту та розвитку теорії і практики рекреаційної діяльності закладені працями П.Г. Олдака, В.С. Преображенського, Ю.О. Веденіна, І.В. Зоріна, М.С. Мироненка, І.Т. Твердохлебова та ін. Особливості територіальної оцінки і організації природно-рекреаційного потенціалу досліджуються у публікаціях Н.Ф. Реймерса О.О. Бейдик, Л.В. Черчик, О.О. Любіцевої, В.П. Руденка та багатьох інших. Дослідження, що стосуються рекреаційного землекористування, розкриті у працях А.М. Третьяка, Н.М. Ступеня, Т.Є. Каліни, А.Ю. Якимчук та інших авторів. Проте залишається невизначеним та дискусійним широке коло питань, що стосуються формування, організації використання, соціально-економічної оцінки та розвитку рекреаційного землекористування.

Постановка завдання. Метою даної публікації є обґрунтування теоретичних засад та дослідження соціально-економічних передумов для розвитку рекреаційного землекористування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна посідає одне із провідних місць в Європі щодо забезпеченості рекреаційними ресурсами, під якими розуміють сукупність компонентів природного середовища та антропогенної діяльності, які завдяки унікальності, історичній та художній цінності, естетичній привабливості і лікувально-оздоровчим властивостям можуть бути використані для організації різних видів і форм рекреації та туризму [2]. Майже в усіх областях України наявні рекреаційні ресурси, серед яких домінують санаторно-курортні. Унікальні рекреаційні ресурси зосереджені в Карпатах, які вирізняються ідеальними умовами для організації як літнього, так і зимового відпочинку. Значні запаси мінеральних вод розміщені у Львівській (Трускавець, Моршин, Східниця, Великий Любін, Немирів), Полтавській (Миргород), Вінницькій (Хмельник) областях.

Так, за даними [6, 7], курортні та рекреаційні території нашої країни становлять близько 9,1 млн га (близько 15 % від усієї території). У країні налічується понад 63 тис. річок, серед яких 9 – великих з площею водозбору понад 50 тис. км². До водних туристичних ресурсів також належать понад 8 тис. озер і лиманів із загальною площею дзеркала 4021,5 км². Крім того, на території України є понад 28 тис. ставків і 7 великих каналів, загальною протяжністю 1021 км. Усі гідрологічні об'єкти мають високий ступінь привабливості та інші цінні властивості для організації рекреації і туризму.

Загальна площа земель лісового фонду – 10,6 млн. га, більшість з яких можуть бути використані до потреб рекреації, при цьому передбачається збільшення показника лісистості до 20%. Сприятливі кліматичні умови і мінеральні води, експлуатаційні запаси яких становлять 64865,7 м³ на добу, є також потужною основою організації рекреаційної діяльності в країні. Для потреб туризму в Україні використовують біосферні природні та етнокультурні центри, різноманітні об'єкти природно-заповідного фонду, на базі яких створюється фундаментальна структура екологічного туризму. На державному обліку перебуває понад 130 тис. пам'яток, з яких 57206 – пам'ятки археології, 51364 – пам'ятки історії, 5926 – пам'ятки монументального мистецтва, 16293 – пам'ятки архітектури та містобудування [6]. Проте, маючи значні природні

і культурно-історичні ресурси, Україна не використовує їх належним чином для інтенсифікації розвитку туристичного сектору економіки.

Так, за даними Світового економічного форуму, Україна наразі використовує менш ніж третину від наявного туристичного та рекреаційного потенціалу. За експертними оцінками, при повноцінному розкритті українського туристичного потенціалу надходження до бюджетів усіх рівнів можуть становити приблизно стільки ж (близько 10 млрд. дол. США на рік), скільки отримують країни, співвимірні з Україною за туристично-рекреаційним потенціалом. Отже, туристично і рекреаційна діяльність країни можуть і повинні стати засобом загальнодоступного повноцінного відпочинку, оздоровлення та джерелом наповнення місцевих і державного бюджетів.

Згідно світового рейтингу конкурентоспроможності країн у сфері подорожей і туризму, позиції окремої країни на світовому ринку формуються на підставі ряду показників, які характеризують сприятливість середовища в країні для розвитку туризму, державну політику, інфраструктуру та наявні природні та культурні ресурси. Всесвітнім економічним форумом опубліковано рейтинг країн світу за Індексом конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму на 2017 рік. Перше місце у рейтингу посіла Іспанія. До лідируючої десятки також увійшли Франція, Німеччина, Японія, Великобританія, США, Австралія, Італія, Канада та Швейцарія. Слід зазначити, що за оцінками експертів Всесвітньої туристичної організації, світовий ринок туризму багато років поспіль зростає та продовжує демонструвати стійкість, незважаючи на складності, які передусім пов'язані із забезпеченням безпеки.

Натомість, маючи всі передумови для належного розвитку економіки за рахунок туризму, ми все ще поступаємось у його розвитку багатьом країнам світу. Україна за Індексом конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму 2017 року отримала оцінку в 3,5 бали з семи можливих і опинилась на 88 місці із 136 країн світу. У попередньому рейтингу 2015 року дослідження України за цим Індексом не проводилась. Разом з тим, порівнюючи з доступною оцінкою за 2013 рік, коли ми посідали 76 місце з 140 країн світу, нами втрачено 12 позицій.

Внесок туристичної індустрії України експертами оцінюється у 1,3 млн. дол. США або 1,4% ВВП, в українській сфері туризму зайнято 214,4 тис. осіб або 1,2% від загального числа зайнятих. Для порівняння, у Польщі туристична сфера оцінена у майже 8 млн. дол. США або 1,7% ВВП, занятість – 275, 4 тис. осіб або 1,7%; у Туреччині – 35,9 млн. дол. США або 5% ВВП, зайнятість – майже 600 тис. осіб або 2,3% від зайнятого населення. Як показує аналіз даних дослідження, в нашій країні бізнес-середовище не сприяє розвитку сфери туризму, про що свідчить 124 місце за цією складовою. Негативний вплив має рівень безпеки в країні – 127 місце.

Проблемною зоною залишається стан природних ресурсів, що оцінюється на рівні 2,3 бали (115 місце), а за показником стійкості екологічного середовища Україна посідає 97 місце. Не рятує становища і показник кількості природних об'єктів світової спадщини – 46 місце. Нажаль, безпосередньо сфера туризму країни теж не розглядається як пріоритетна, зокрема, за показником «пріоритетність розвитку сфери туризму для уряду країни» експерти нам відвели 122 місце. Конкурентними перевагами у цьому рейтингу, як і в багатьох інших, є оцінка людських ресурсів та ринку праці (41 місце) та охорона здоров'я і гігієна – 8 місце. Безперечно, в кожній із 14

укрупнених складових Індексу є показники, за якими ми маємо вищі або нижчі оцінки. Водночас, підсумковий результат дослідження засвідчив, що передумови для належного розвитку туризму в достатній мірі в Україні не використовуються.

Як уже зазначалось, Україна володіє значним туристично-рекреаційним потенціалом. На її території зосереджені унікальні рекреаційні ресурси, об'єкти природної та культурної спадщини, які мають високу мистецьку та наукову цінність. Широкий спектр потенційно привабливих туристичних об'єктів, що представлені у багатьох регіонах країни, дозволяє розвивати практично всі види туризму та користуватися високою популярністю як у вітчизняних так і у іноземних туристів.

За своїм туристично-рекреаційним потенціалом Україна має всі можливості стати туристичною державою світового рівня, а розширення міжнародних зв'язків відкриває нові шляхи для просування національного туристичного продукту на світовому ринку, залучення до світового інформаційного простору, передового досвіду організації туристичної діяльності [4]. Крім того, останнім часом у зв'язку із зростанням чисельності населення, його концентрацією у великих містах, розвитком транспортної інфраструктури спостерігається тенденція до збільшення попиту на рекреаційні послуги. Але із зростанням попиту зростають і вимоги до якості їх надання, зростають потреби населення в якісному, комфортному добре організованому відпочинку [5]. З іншого боку, різко підвищується значення короткочасного відпочинку в кінці тижня, який носить масовий неорганізований характер і становить найбільшу небезпеку для природних угідь, так як супроводжується сильним впливом на них (трансформація рослинності, засмічення, витоптування, забруднення водойм, осипання схилів, утворення вибоїн, пожежонебезпека). Отже, рекреаційна діяльність має яскраво виражену орієнтацію на природні ресурси, які можуть бути використані для організації різних видів і форм рекреаційних занять.

Важливим видом рекреаційного природокористування виступає землекористування, під яким ми розуміємо порядок, умови і форми експлуатації чи використання земель для отримання рекреаційного ефекту. Головною умовою його виникнення є існування відповідних природних рекреаційних властивостей і їх придатність для організації певного напрямку рекреаційної діяльності на території земельної ділянки. В той же час, чинне земельне законодавство дає визначення земель рекреаційного призначення. Так, відповідно статті 50 Земельного Кодексу України до земель рекреаційного призначення належать землі, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів. Стаття 51 встановлює склад земель рекреаційного призначення. Тож, до земель рекреаційного призначення належать земельні ділянки зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів, навчально-туристських та екологічних стежок, маркованих трас, земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, об'єктів фізичної культури і спорту, туристичних баз, кемпінгів, яхт-клубів, стаціонарних і наметових туристично-оздоровчих таборів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристичних станцій, дитячих та спортивних таборів, інших аналогічних об'єктів, а також земельні ділянки, надані для дачного будівництва і спорудження інших об'єктів стаціонарної рекреації [3].

За характером використання природних ресурсів рекреаційне землекористування розподілено на чотири головні

підтипи використання: рекреаційно-лікувальний (земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів з лікування мінеральними водами тощо); рекреаційно-оздоровчий (зелені зони і зелені насадження міст та інших населених пунктів, стаціонарні і наметові туристично оздоровчі табори, купально-пляжні місцевості, земельні ділянки, надані для дачного будівництва тощо); рекреаційно-спортивний (земельні ділянки гірськолижних та інших туристичних баз, кемпінгів, об'єктів фізичної культури і спорту, яхт-клубів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристичних станцій, дитячих та спортивних таборів, інших аналогічних об'єктів тощо); рекреаційно-пізнавальний (земельні ділянки навчально-туристських та екологічних стежок, маркованих трас тощо) [8]. Крім того, як зазначає А.М. Третяк, Г.В. Гребенник під рекреаційним землекористуванням необхідно розуміти частину земної поверхні з визначеними межами в природі (на місцевості), яку використовують на різних правах власності й користування як об'єкт земельних, екологічних, рекреаційних та інших відносин для рекреаційної діяльності [9]. Тож в цілому, рекреаційне землекористування – це облаштування земельної ділянки чи її групи для діяльності людини, що спрямована на відновлення здоров'я та працездатності шляхом відпочинку поза житлом.

При цьому слід зазначити, що рекреаційний потенціал зосереджується на землях практично всіх категорій за основним цільовим призначенням, однак найсприятливішими умовами для рекреації характеризуються землі рекреаційного, оздоровчого, історико-культурного, природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, лісогосподарського призначення і водного фонду. Наявність або дефіцит вільних земельних ресурсів в регіоні часто є визначальним соціально-економічним фактором, який впливає на розвиток процесу рекреаційного освоєння, формування, використання і організації території. Проведена нами оцінка розподілу земельного фонду країни за категоріями (рис.1). та вказує на те, що найбільшу питому вагу займають землі сільськогосподарського призначення - 42228,2 тис.га (70,0%) та лісогосподарського призначення – 9028,3 тис.га (14,9%), а найменшу – землі рекреаційного – 27,5 тис.га, оздоровчого – 109,9 тис.га та історико-культурного призначення – 53,2 тис.га, що сумарно складають лише 0,3%. Категорія земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення складають 4,8%.

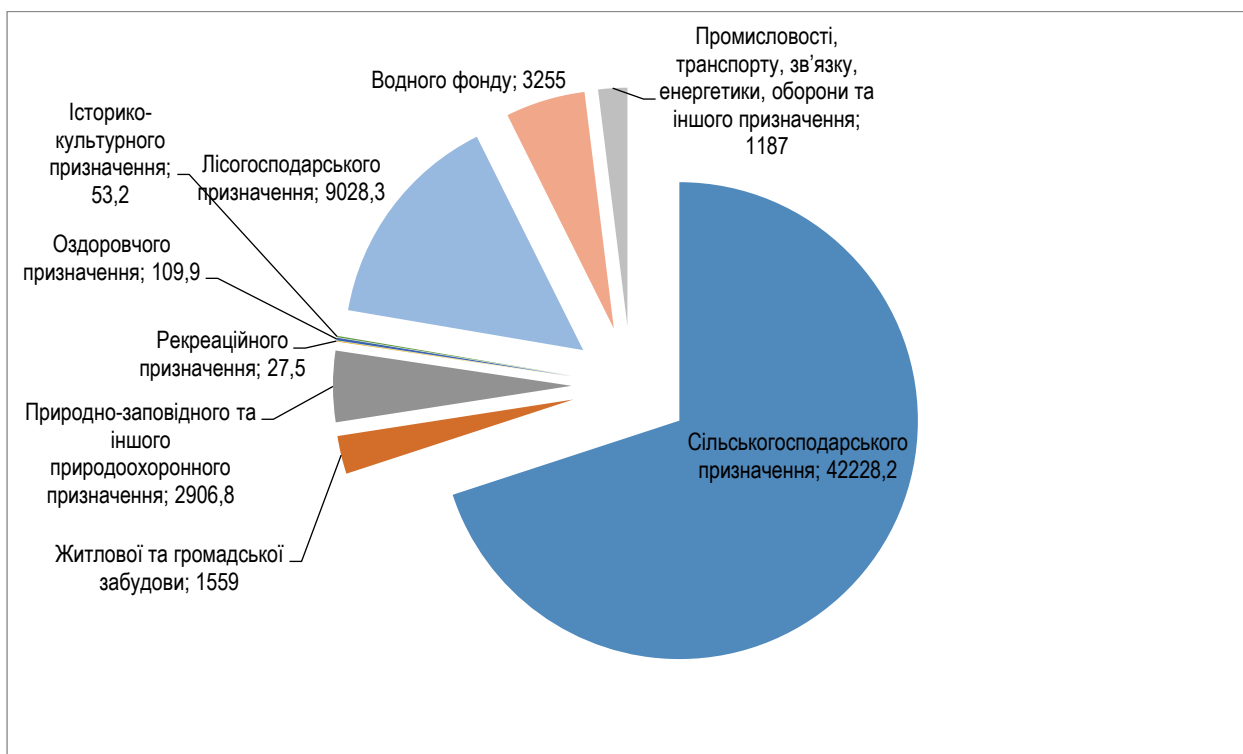

Рис.1. Розподіл земельного фонду за категоріями, тис.га

Проведено районування рекреаційного землекористування на основі наявності та використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення (рис. 2). Виділено три типи територій: території з високим рівнем рекреаційного землекористування (Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Волинська,

Хмельницька, Одеська, Київська, Чернігівська області); території з середнім рівнем рекреаційного землекористування (Тернопільська, Полтавська, Житомирська, Сумська, Полтавська); території з низьким рівнем рекреаційного землекористування (Вінницька, Черкаська, Кіровоградська, Дніпропетровська області).

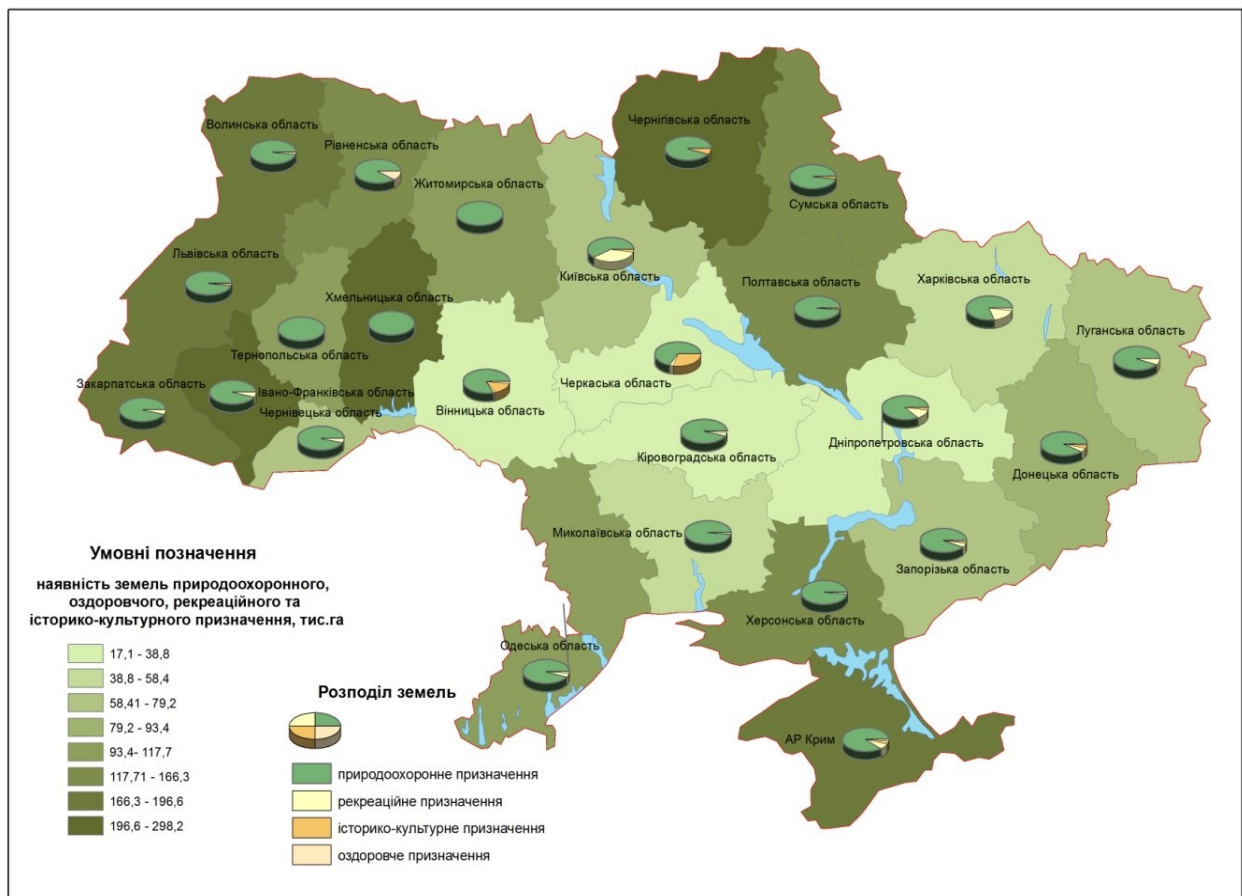

Рис.2. Наявність земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення (тис.га)

Отже, рекреаційне землекористування є традиційним типом природокористування, головними умовами його виникнення є наявність на земельній ділянці природних рекреаційних властивостей і придатності земельної ділянки для організації певного напрямку (або комплексу напрямків) рекреаційної діяльності. Значення рекреаційного землекористування полягає в задоволенні різних потреб людини, не пов'язаних з виробничою діяльністю, шляхом безпосереднього використання природних ресурсів.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Отже, наша країна посідає одне з провідних місць в Європі за рівнем забезпеченості природними рекреаційними та історико-культурними ресурсами та використовує лише менше третини від наявного туристичного та рекреаційного потенціалу. Рекреаційні ресурси зосереджуються фактично на всіх категоріях земель за основним цільовим призначенням. Тому нагальним залишається питання щодо необхідності розробки землевпорядної документації з визначення

меж та встановлення режимів охорони і використання рекреаційних територій, їхніх охоронних зон; затвердження в установленому порядку відповідних меж та режимів, їх включення до державного земельного кадастру та містобудівної документації, а також розробки низки заходів для залучення інвестицій на створення рекреаційної інфраструктури та розкриття рекреаційного потенціалу території і, насамперед, включення всіх рекреаційних ресурсів відповідної території до земель рекреаційного призначення. Необхідним також передбачається виконання ряду заходів, що стосуються раціонального використання землі та наявних природних рекреаційних ресурсів; регулювання антропогенного навантаження на землю; проведення робіт з відновлення втрачених чи існуючих природних рекреаційних ресурсів; дотримання правового режиму використання землі; оптимального розміщення і безконфліктного функціонування рекреаційного землекористування з іншими видами землекористування.

Список використаної літератури:

1. Дані з сайту Всесвітньої туристичної організації: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.unwto.org>
2. Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ. К.: НІСД, 2015. 92 с.
3. Земельний кодекс України від 25.10.2001 №2768-III [Електронний ресурс]: Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
4. Зінченко Т.Є., Таратула Р.Б., Ступень Р.М. Земельно-ресурсний потенціал рекреаційних територій: [монографія]. Луцьк: Надстиря, 2016. 216с.
5. Крюкова І.О. Стратегічні імперативи розвитку зеленого туризму в Південному регіоні України. Економічний форум. 2015. № 1. С. 69-75.

6. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища у 2015 році. Міністерство екології та природних ресурсів України. Київ, 2017. 308 с.

7. Статистичний збірник «Довкілля України за 2016 рік». [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

8. Третяк А.М., Гребеник Г.В. Підтипи рекреаційного землекористування за характером використання природних рекреаційних ресурсів. Збалансоване природокористування. 2014. № 4. С. 96–100.

9. Третяк А.М., Гребеник Г.В. Сутність та поняття економіки рекреаційного землекористування у сфері природокористування в умовах нових земельних відносин. Землеустрій, кадастр та моніторинг земель. №1-2. 2014. С. 92-101

Shushul'kov S. D., *Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Peter Vasylenko (Kharkiv, Ukraine)*
Socio-economic aspects of the development of recreational land use.

The article identifies the nature of recreational resources, explores the basic principles of use and assessment of tourism and recreational potential of the country. An assessment of the prerequisites for the development of the economy due to tourism based on the Competitiveness Index. The essence of recreational land use is determined, the distribution by subtypes of use is estimated. It is proved that the recreational potential focuses on the lands of practically all categories for the main purpose. The land fund is divided into categories and the zoning of recreational land use.

Key words: *recreational resources, tourist and recreational potential, recreational land use, land categories.*

Дата надходження до редакції: 29.08.2019 р.